

AHMED-İ DÂÎ'NİN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: İLM-İ ARÛZ

Prof. Dr. Ahmet SEVGİ
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahsevgi@selcuk.edu.tr

Özet

Bu makalemizde 14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Ahmed-i Dâî'nin bilinmeyen manzum bir eserini sunuyoruz. "İlm-i Aruz" adındaki bu eserde Ahmed-i Dâî aruzun 29 farklı kalıbını birer dörtlükle açıklamaktadır. Bizim tahminimize göre "İlm-i Arûz" Anadolu'da yazılan ilk manzum Türkçe aruz risâlesidir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-i Dâî, İlm-i Arûz, vezin, Reşîdüddîn-i Vatvât.

AN UNKNOWN WORK BY AHMED-İ DÂÎ: İLM-İ ARUZ

Abstract

In this essay we present an unknown work which is written in verse form by Ahmed-i Dâî who lived in between the periods of the second half of the 14th and the first quarter of the 15th century. In each stanza of İlm-i Aruz, Ahmed-i Dâî explains to 29 different pattern of meter. Regarding our study İlm-i Aruz stands out to be the first Turkish pamphlet inscribed in verse form in Anatolia.

Key Words: Ahmed-i Dâî, İlm-i Arûz, meter, Reşîdüddîn-i Vatvât.

Ahmed-i Dâî 14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Anadolu'da hüsniyat şiirinin kurucuları arasında yer alan bu velut şairimizin edebiyat tarihinde hak ettiği yeri almış olduğu söylenemez. Kanaatimizce bunda, tezkirelerde Ahmed-i Dâî ile ilgili verilen yetersiz bilgilerin yanında, eserlerinin derli toplu ortaya çıkarılmamış olmasının da rolü vardır. Son dönemlerde özellikle Ahmet Ateş, İsmail Hikmet Ertaylan, Tunca Kortantamer¹ gibi araştırmacıların çalışmalarıyla Ahmed-i Dâî'nin eserleri gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Bugün elimizde Dâî'nin manzum ve mensur 20'ye yakın eseri bulunmaktadır.² Biz bu makalemizde onun aruza dair bilinmeyen manzum bir eserini ilim âlemine sunmak istiyoruz.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 5128 numaralı mecmuanın 16^b-19^a varakları arasında yer alan söz konusu eser "İlm-i Arûz Ahmed-i Dâî Fermâyed" başlığını taşımaktadır. "İlm-i Arûz" üç risâleden oluşan mecmuanın ikinci risâlesidir. Diğer iki risâle [(1^b-15^a); (21^b-55^a)] Farsçadır ve yine aruzla ilgilidir.

Klâsik Türk edebiyatında "Dâî" mahlasını kullanan 9 şair tespit edilmiştir.³ Ancak, "Ahmed-i Dâî" olarak meşhur olan şair, Germiyanlı "Çengnâme" müellifi "Dâî"dir. Üzerinde durduğumuz risâle "İlm-i Arûz Ahmed-i Dâî Fermâyed" şeklinde açıkça Ahmed-i Dâî'ye izafe edildiğine göre büyük ihtimalle bu eser II. Murat'a şehzâdeliği sırasında Farsça ve aruz hocalığı yapan Ahmed-i Dâî'ye âittir.

Bilindiği üzere Ahmed-i Dâî, Reşîdüddîn-i Vatvât'ın (öl. 1177) "Nukûdü'z-zevâhir"ini "Ukûdü'l-cevâhir" adıyla tercüme ederek şehzâde Murat'ın istifadesine sunmuştu.⁴ Anlaşılan o ki Ahmed-i Dâî yine Reşîdüddîn-i Vavât'ın "Muhtasar Aruz Risâlesi"ni⁵ örnek alarak "İlm-i Arûz"u vücûda getirmiştir.

Aşağıda sunulan metinden de anlaşılacağı üzere Ahmed-i Dâî bu küçük risâlesinde aruzun 29 farklı kalıbını birer dörtlülkle açıklamıştır. Dâî, örnek aldığını tahmin ettiğimiz R.Vatvât'ın "Muhtasar Arûz Risâlesi"nde olduğu gibi önce bahrin adını başlık halinde vermiş, sonra da üçüncü mısradan -6. kalıpta dördüncü mısradan bahrin cüzlerini zikretmiştir.

¹ Bilgi için bkz.

- Ahmed Ateş, "Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserler", TDED II \ 3-4 (1948), s. 171-191.
- İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri*, İst., 1952.
- Tunca Kortantamer, "Ahmed-i Dâî ile İlgili Yeni Bilgiler", TD, VII (1977), s.103-138.

² Bkz. Abdülbaki Çetin, "Ahmed-i Dâî'nin Farsça Öğretmek Amacıyla Yazdığı Bir Eser: Müfredât", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, (2006), s. 113-128.

³ Bkz. Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı) Ankara, 2001, c. 1, s. 268-269.

⁴ Günay Kut, "Ahmed-i Dâî" mad. DİA, c. 2, s. 57.

⁵ Reşîdüddîn-i Vatvât, *Muhtasarî Der-İlm-i Arûz*, nşr. Ahmed Ateş-Abdülvehhâb Tarzî (Farsça Grameri içinde) İst. 1962, s. 252-262.

Biz risâlenin metnini hazırlarken Ali-Şîr Nevâyî'nin "Mîzânu'l-evzânı"⁶ndan kontrol ederek bahirlerin adlarında gördüğümüz eksiklik ve yanlışlıkları düzeltmeye çalıştık. Metin ve başlıklarda tarafımızdan yapılan ilaveler köşeli parantez [] içine alınmış, çıkarmalar da dipnotlarda belirtilmiştir. Ayrıca aruz bahirlerini öğrenmek isteyenlere kolaylık sağlamak amacıyla başlıkları numaralandırdık. Şimdi Anadolu'da yazılan ilk Türkçe manzûm aruz risâlelerinden biri olan^x bu mühim eserin metnini sunuyoruz...

'İLM-İ ARÛZ AHMED-İ DÂ'Î FERMÂYED

1) *Der-bahr-i hezec-i müsemmen-i sâlim.*

Hezec çünkim müsemmendür dahî sâlimdür iy dil-ber
 Anuñ veznini gönlünde mukarrer eylegil ezber
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
 Yüzüñ güldür saçuñ sünbül hatuñ misk ü beñüñ fülful.

2) *Der-bahr-i hezec-i müsemmen-i ahreb[-i mekfûf-ı mahzûf].*

Çün bahr-i hezec ola müsemmen dahî ahreb
 Gâyetde selîs olur [u] mevzûn [u] müretteb
Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
 İy serv-i semen-gabgab u v'ey mâh-ı şeker-leb.

3) *Der-bahr-i hezec-i müsemmen-i ahreb nev'-i dîger.*

Bahr-i hezec-i ahreb vezni ki müsemmendür
 Pes kâ'idesi anuñ bu resme mukannendür
Mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün
 Fâluñ hoş [u] ferhunde hem tâli'ün eymendür.

⁶ Ali-Şîr Nevâyî, *Mîzânu'l-evzân*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Eraslan), Ankara, 1993.

^x Mutahhar b. Ebî Tâlib-i Lârendî'nin *Ravzatü'l-evzân* (Süleymaniye Ktp., Şâşelî, nr. 147, v. 182-184) adlı Türkçe manzum aruz risalesi de bu dönemde yazılmıştır. (Bkz. DİA, c. 3, s.433)

4) *Der-bahr-i hezec-i müsemmen-i mekfûf [-ı sadr u ibtidâ mahzûf-ı arûz u darb].*

Hezec bahri çü mekfûf ola aslı nedendür
 Diyem saña mufassal kim ol başı bu fendür
Mefâ'ilü fe'ülün mefâ'ilü fe'ülün
 Lebün gonca yüzün gül tenün berg-i semendür.

5) *Der-bahri hezec-i ahreb ki bahr-i rubâ'î gûyend.*

Çün bahr-i hezec müsemmen ü ahrebdür
 Ol bahr-i rubâ'î kamudan ağrebdür
Mef'ülü mefâ'ilün mefâ'ilün fa'
 Hatun Hızır u lebün aña meşrebdür.

6) *Der-bahr-i rubâ'î-i diğer gûyend.*

İy hâl ü hatun fâtiha-i levh-i ezel
 Hüsnün sıfatı câmi'a-i medh ü gazel
 Bir fer'i dahı [bahr-i] rubâ'inün olur
Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ül.

7) *Der-bahr-i hezec-i müseddes[-i mahzûf].*

Hezec bahri kaçan olsa müseddes
 Anun vezni ayâ rûh-ı mukaddes
Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
 Kabâ-yı bahtun olsun çarh-ı atlas.

8) *Der-bahr-i hezec-i müseddes-i ahreb[-i makbûz-ı mahzûf].*

Ahreb ola çün hezec müseddes
 Mîzânı anuñ bu resmedür pes
Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün
 İy kirpigi ok kaşı mukavves.

9) *Der-bahr-i remel-i müsemmen-i [mahzûf]**

Çün remel bahri müsemmen ola vü sâlim yakîn
 Vezni gâyetde selîs olur sakâmetden sakın*
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
 Ay u gün görmek [dilerseñ] âyene al u yakın.

10) *Der-bahr-i remel-i [müsemmen-i] mahbûn.*

Çün remel ola müsemmen dahı mahbûn sanma
 Tab'-ı mevzûna virür hâsiyeti neşv ü nemâ
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün
 İy yüzüñ 'aksi durur âyine-i rûh- nümâ.

11) *Der-bahr-i remel-i müseddes-i [müreffel]**

Çün remel ola müseddes iy tabîb
 Her tabî'atda olur andan nasîb
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ilât
 Leblerüñ cân derdine hâzık tabîb.

* 9) Metinde "...müsemmen-i sâlim".

* 9/2 Metinde "Vezni olur..."

* 11) Metinde "...müseddes-i sâlim".

12) *Der-bahr-i remel-i müseddes-i mahbûn[-ı mahzûf].*

Çün müseddes ola mahbûn-ı remel
 'İlm-i sin biliciñüz ide 'amel
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
 Saçlaruñ kıssasıdur tûl-ı emel.

13) *Der-bahr-i remel-i[müsemmen-i] meşkûl.*

Çü remel olursa meşkûl [digil] aña gel terâzû
 Okıma rekîk şî'ri yazıcak dürüst yazu
Fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâtün
 Zâr olur devâsı 'ışkuñ anı sanma zôr yazu.

14) *Der-bahr-i[serî'-i] murabba'-ı matvî.*

Bahr-i murabba' okımak cân-ı men
 Tâze olur bâgda gül ü yâsemen
Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
 La'lüñedür teşne 'akîk- i Yemen.

15) *Der-bahr-i recez-i müsemmen-i sâlim.*

Çünkü müsemmendür recez eczâsı hep sâlim gerek
 Anı mufassal bilmege key şâ'ir ü 'âlim gerek
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
 Sâkî güzel 'âdil ola h'ânı gözi zâlim gerek.

16) *Der-bahr-i recez-i müseddes-i matvî[-i mahbûn].*

Çün recezûñ tay idesin müseddesin
 Nazm idesin veznde incü şeddesin
Müfte'ılün müfte'ılün mefâ'ilün
 Lutfdasın rûh gibi ceseddesin.

17) *Der-bahr-i hafif-i müseddes[-i mahbûn sâlim-i sadr u maktû'-ı arûz u darb].*

Ne güzel bahr olur şu bahr-i hafif
 Veznini ideyüm saña ta'rîf
Fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Çün latîfûñ olur kelâmı latîf.

18) *Der-bahr-i münserih-i müsemmen-i [matvî-i mekşûf]**

Sâlim olup münserih olsa müsemmen gerek
 Kâ'idesi veznile hûb u mukannen gerek
Müfte'ılün fâ'ilün müfte'ılün fâ'ilün
 'Âşık-ı dîdar olan dîde-i rûşen gerek.

19) *Der-bahr-i münserih-i müreffel nev'-i âhar.*

Çünkü ola bahr-ı münserihde müreffel
 Veznini bilseñ [gerek] 'arûzda evvel
Müfte'ılün fâ'ilâtü müfte'ılün fa'
 Sâkî-i meclis gerek nedîm ü müşekkel.

* 18) Metinde "...müsemmen-i sâlim".

20) *Der-bahr-i muzâri'-i müsemmen-i ahreb.*

Bahr- i muzâri' olsa ahreb dahı müsemmen
 Vezn- i 'arûz içinde bu resmedür mu'ayyen
Mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilatün
 Gülşen yüzün gülinden cennet bağı müzeyyen.

21) *Der-bahr-i muzâri'-i müsemmen-i ahreb [-i mekfûf-i mahzûf]*

Bahr-i muzâri'-i ahreb olsa misâlini
 Vezni gösterem bilesin vasf-ı hâlini
Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
 Yâ Rab hemîşe tâze tut ol serv dalını.

22) *Der-bahr-i müctess-i müsemmen-i mahbûn*

Çü bahr-i müctes-i mahbûn müsemmen ola tamâmı
 'Aceb [mi] şâ'irün anda selis olursa kelâmı
Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün
 Bu resme 'ikd-i cevâhir dize r mi nazm-ı Nizâmî.

23) *Der-bahr-i müctess-i müsemmen-i mahbûn nev'-i diğer*

Çü bahr-ı müctes-i mahbûn müsemmen-i mahzûf
 Olursa veznesi anuñ bu resmedür ma'rûf
Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilât
 Cemâlün[ün] güneşi görmesün zevâl-ı küsûf.

24) Der-bahr-i basît-i mahbûn nev'-i dîger

Bahr-i basîtken kaçan selîs olur u hûb°
 Lâ-siyyemâ kim Arab katındadır mergûb
Müstef'ilün fâ'ilün mefâ'ilün fa'lün
 Âlemde yokdur bu gün senün bigi mahbûb.

25) Der-bahr-i mütekârib-i müsemmen[-i sâlim]°

Kaçan mütekâribdür aslı müsemmen
 Olur vezni dil-keş dahı nazmı rûşen
Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün°
 Boyun servine kuldur âzâde-sûsen.

26) Der-bahr-i mütekârib-i [müsemmen-i] mahzûf.

Kaçan mütekâribde mahzûf ola
 Söz ol vezn içinde selâmet bula
Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül
 Şehâ çok yaşağıl sa'âdet bula.

27) Der-bahr-i medîd-i müseddes-i sâlim°

Çün müseddesdür medîd-i sâlim anı
 Şerh ideyüm dinlegil bu dâsitânı
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün
 Gül yüzün cennet[-veş] olmuş gül-sitânî.

° 24/1 Metinde "...kaçan şi'r..."

° 25) Metinde "...mütekârib-i müsemmen nev'-i dîger".

° 25/3 Metinde "Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün".

° 27) Kaynaklarda bu vezin "Bahr-i remel-i müseddes-i sâlim" olarak geçmektedir.

28) Der-bahr-i medîd-i mahzûf nev'-i dîger

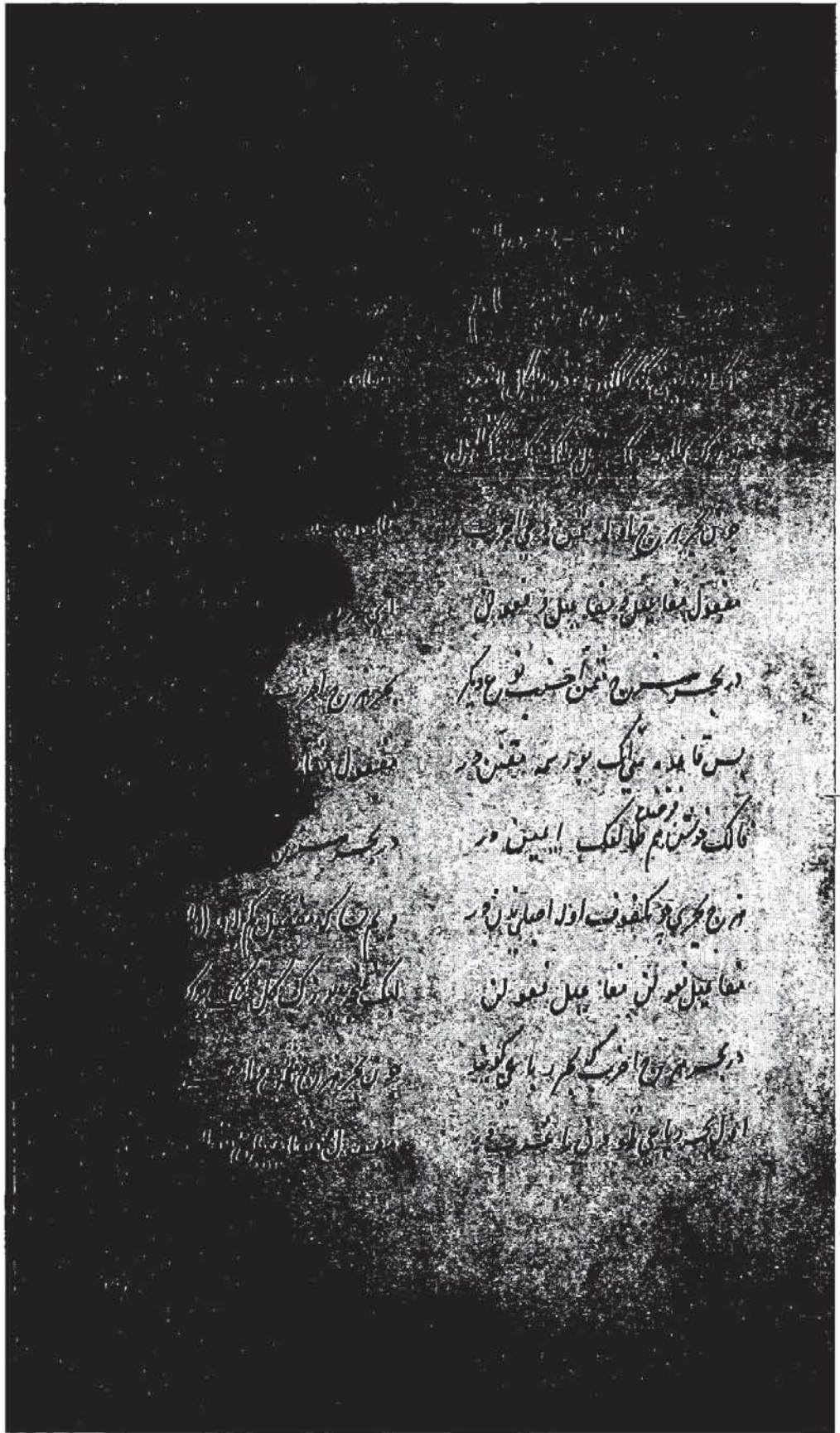
Çünkü mahzûf ola bahr-i medîdi
 İşbu nazmı vezn ider nev-neşîdi
Fâ'ilâtün fâ'ilün fâ'ilâtün
 Rahmetüne dutmuşam ben ümîdi.

29) Der-bahr-i tavîl nev'-i dîger

Çü bahr-i tavîlün şerh idem veznini saña
 Ki şi'r-i Arabda nicedür kalasın taña
Fe'ûlün mefâ'ilün fe'ûlün mefâ'ilün
 Gerekmez sen olmasañ bu cân u cihân baña.

TEMMET KİTÂBU'L-'ARÛZ

Eczâ-yı 'Arûz kim şi'r andan mürekkebdür
 Vezni budur nazar ideler göreler.

Ahmed-i Dâî'nin *İlm-i Arûz* adlı eserinin ilk sayfası. (KBYE Ktp. No: 5128)